

УДК 94(477)

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ АКТИВІСТІВ У КРАЇНАХ ЄС

PECULIARITIES OF UKRAINIAN YOUTH ACTIVISTS' INTEGRATION IN THE EU COUNTRIES

Марусик Ю. В.,

науковий співробітник, Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, Львів),
e-mail: yuriy_m@outlook.com,
ORCID: 0000-0001-5524-0122

Marusyk Y. V.,

Researcher International Institute of Education, Culture and Relations with Diaspora, National University «Lviv Polytechnic» (Ukraine, Lviv),
e-mail: yuriy_m@outlook.com,
ORCID: 0000-0001-5524-0122

В роботі розглянуто основні складові елементи інтеграції мігрантів у нове суспільство як двостороннього процесу. Проаналізовано різні можливі ефекти громадського активізму у процесі інтеграції нових членів суспільства. Використано теоретичні положення та попередні дослідження для аналізу остаточних результатів опитування українського молодіжного активізму у країнах ЄС (використано глибинні інтерв'ю). Досліджено процес інтеграції українських мігрантів з перспективи їхньої адаптації у країнах перебування та з погляду сприймання українців як нових членів відповідних суспільств.

Виявлено, які саме проблеми опитані мігранти вважають перепонами для своєї ефективної інтеграції. Помічено, що український активізм у країнах ЄС має низку неоднозначних характеристик, та він сприяє полегшенню інтеграції частини мігрантів і збереженню їхньої національної ідентичності та культури.

Ключові слова: міграція, інтеграція мігрантів, громадський активізм, громадські організації мігрантів.

The paper considers the main elements of migrants' integration into a new society as a bilateral process. Different possible effects of civic activism on the process of integration are analyzed. Based on previous theoretical frameworks and data, we analysed the conclusive results of qualitative research of Ukrainian youth activists in EU countries (in-depth interviews used). We studied the process of integration of Ukrainian migrants in the perspective of their adaptation in the host countries and in terms of perception of Ukrainians as new members of the respective societies.

The problems the interviewed migrants consider obstacles to their effective integration were revealed.

Ukrainian migrant activism in the countries studied has some equivocal characteristics. However, this phenomenon contributes to facilitating the integration of some migrants and preserving their national identity and culture.

Keywords: migration, migrants' integration, civic activism, migrants' NGOs.

Постановка проблеми. Навіть використовуючи обмежені та фрагментарні дані щодо масштабів міграції з України, які нам доступні, можна зробити висновок, що протягом останніх десятиліть цей процес поступово посилюється і стає все більш інтенсивним. Згідно з даними Євростату, у 2018 році українці продовжили становити групу зовнішніх мігрантів у ЄС, представники якої отримали найбільше дозволів на проживання (16,3%), що дозволяє перебування строком понад 3 місяці [7]. Крім того, аналізуючи, наприклад, результати досліджень CEDOS щодо освітньої міграції [3], ми розуміємо, що зростала зокрема і молодіжна міграція українців до країн Євросоюзу. Про посилення цієї тенденції свідчать і результати опитувань, які стосувались потенційної міграції з України. Саме серед молоді відзначаємо найбільшу схильність до зовнішньої переселенської (відповіді «однозначно так» 18% та «скоріше так» 28%) та трудової (відповіді «однозначно так» 33% та «скоріше так» 30%) міграції [2]. Відповідно, все більш практичного значення набуває питання інтеграції українських мігрантів, зокрема, молоді, у країнах ЄС. Адже особливості цього процесу визначають як та у якій ролі українська молодь входить у нове суспільне середовище, як вона сприймається місцевим населенням та як трансформується національна ідентичність цих мігрантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міграційні процеси, та їхнє відображення у політичній реальності країн Європи досліджували Р. Патнам, П. Коннор, Д. Массей, М. Крітц, А. Романюк, О. Малиновська та ін. Питання значення активізму для ефективного інтеграції мігрантів вивчали: Т. Хадлстон, М. Леві, С. Тім та ін. Зважаючи на недостатню вивченість особливостей інтеграції українських громадських активістів, що проживають у ЄС, та враховуючи їхню роль у формуванні нових мігрантських громад, необхідним є дослідження різних сторін їхньої інтеграції у нові суспільства.

Цілі статі. Окреслити найважливіші елементи інтеграції мігрантів та наявні роботи, які стосуються ролі громадського активізму у ході цього процесу та проаналізувати на основі отриманої інформації результати власного дослідження українських молодіжних активістів, які проживають у країнах ЄС.

Виклад основного матеріалу. У цій статті ми виходимо з розуміння інтеграції мігрантів як двостороннього процесу взаємної адапта-

ції мігрантів та суспільства, що їх приймає. Відповідно до цього, інтеграція формує набір взаємних обов'язків мігрантів та громади, що приймає, і передбачає соціальне включення (social inclusion) та соціальну згуртованість (social cohesion) [5]. Соціальне включення – це поступовий вхід іммігрантів в економічне, суспільно-культурне та політичне життя країни-реципієнта. Соціальна згуртованість – показник того, як суспільство приймає мігрантів; вона торкається явищ антидискримінації, протидії ксенофобії та сприяння взаєморозумінню [5].

Оскільки ми говоримо саме про громадсько активних мігрантів, звернемо увагу на попередні дослідження ролі громадського активізму у процесі інтеграції мігрантів. Так, Т. Хадлстон доводить, що участь у мігрантських організаціях та об'єднання цих організацій у асоціації пов'язані з більшим рівнем довіри у суспільстві та участі мігрантів у суспільному житті [4]. Тобто, такий спосіб самоорганізації та взаємодопомоги мігрантів сприяє конструктивному перебігу входження мігрантів у нове для них соціальне середовище. Водночас мігранти, які менше об'єднуються між собою, демонструють нижчі рівні соціальної довіри та політичної участі. Проте не будь-яка участь в організаціях відповідної меншини є позитивним фактором. Американська дослідниця М. Леві доводить, що такі організації можуть створювати не лише соціальний капітал, а й бар'єри для його зростання, якщо вони створені через брак довіри до інших немігрантських організацій [6]. Тобто участь лише у специфічно мігрантських об'єднаннях може бути свідченням недопуску мігрантів у спільні для інших груп населення організації. Громадська активність, що здійснюється всупереч несприятливому середовищу, шкодить інтеграції та посилює анклавізацію.

Таким чином, використаємо окреслені теоретичні положення та висновки попередніх досліджень для аналізу власного емпіричного матеріалу, отриманого у ході проведення опитування українських молодіжних громадських активістів, які проживають у країнах ЄС. У 2019 р. колектив МІОКУ НУ «Львівська політехніка» провів соціальне дослідження серед українців, які перебувають у 7 країнах ЄС (Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, Португалія, Польща, Чехія) [1, с. 8]. В опитуванні використано якісну методологію – глибинні напівструктуровані інтерв'ю. Основними критеріями відбору респондентів були: вік (18-35 років), термін перебування за кордоном (не більше 15 років) і тип громадської організації чи спільноти, у якій респондент займається громадською діяльністю (до уваги бралися організації та спільноти, які створили українські мігранти, або ті, в яких українські мігранти становлять більшість учасників). У лютому-червні 2019 р. проведено 28 інтерв'ю – по 4

громадських активісти (по два чоловіки та дві жінки) із кожної країни. Інтерв'ю проводилися за допомогою VoIP-програм [1, с. 8].

Отже, розглянемо окремо такі сторони інтеграції українських активістів у країнах ЄС: соціальне включення (як українські активісти намагаються адаптуватися до нового соціального середовища у країнах перебування), соціальна згуртованість (як соціальне середовище країн ЄС приймає опитаних) та роль громадського активізму у інтеграції респондентів.

Відповідно, спочатку звернемо увагу на аспекти соціального включення [5], тобто на те, як українці при звичаються до соціально-культурного та економічного життя країни перебування.

Серед найтипівіших проблем, з якими стикались опитані в ході початкової адаптації, можна виокремити такі: 1) труднощі соціальної взаємодії (мовний бар'єр; психологічні перешкоди; відсутність друзів); 2) повсякденно-побутові труднощі (неприспособленість до нової системи побуту; фінансова нестабільність; стрес через зміну середовища); 3) неознаність із нормативно-правовим полем країни перебування (незнання законів та обов'язків мігрантів; неготовність до бюрократичних перешкод та іншої системи освіти); 4) проблема самореалізації (складність професійної реалізації; високий рівень конкуренції) [1, с. 33].

Якщо ж намагались дізнатись, що з цього переліку опитані вважають найсерйознішою перешкодою для ефективної інтеграції, то це насамперед недостатній рівень володіння мовами [1, с. 14]. Звичайно, найбільш типовою була ситуація, коли респонденти уже володіли іноземними мовами на доволі високому рівні та говорили про відповідні проблеми як про досвід, що залишився в минулому. Та найважче набуття високого рівня володіння мовами відбувалося у тих активістів, які навчалися за кордоном у закладах з недержавною мовою викладання, зокрема англійською, а також тих, чий вид зайнятості не вимагав активної комунікації з місцевим населенням [1, с. 33]. Водночас активісти, які володіють мовою країни перебування лише на базовому чи початковому рівні, зазначали про послуговування нею здебільшого в побутовій сфері та відсутність потреби спілкуватися на вищому рівні [1, с. 15]. Тобто ми бачимо, що ті опитані, які не володіють місцевими мовами на високому рівні, разом з тим і не мають достатньо мотивації для розвитку у цій сфері.

Зважаючи на те, що економічна активність є одним із найважливіших чинників інтеграції, ми звернули увагу на дві взаємопов'язані особливості адаптації респондентів до нового суспільства – працевлаштування та здобуття освіти. Оскільки дослідження стосувалось молоді, значна частина опитаних навчалися чи навчаються за кордоном. Для цих мігрантів типово поєднувати освітній процес із тимча-

совою роботою [1, с. 16]. З точки зору інтеграції важливо, що додаткова зайнятість дозволяє не лише фінансово забезпечувати свою життєдіяльність, але й розширити рівень соціального капіталу.

Щоб розглянути мігрантів як активних суб'єктів міграційного процесу та інтеграції, ми звернули увагу на їхнє ставлення до свого громадянства (України та держави, в межах кордонів якої перебувають). Тому ми зосередились як на фактичному громадянстві мігрантів, так і на баченні власних перспектив у цьому питанні. Частина опитаних громадянських активістів зазначила, що вони мають можливість подати документи для зміни громадянства. Окремі респонденти уже отримали чи планують отримати паспорт іншої країни, натомість мігранти, які зберігають українське громадянство, зазначають, що не використовують цю можливість через моральний дискомфорт, спричинений відмовою від українського паспорта, вважаючи множинність громадянства неможливою опцією з погляду українського законодавства [1, с. 17]. Набуття громадянства країн ЄС дає низку нових можливостей у питаннях працевлаштування, навчання, соціального забезпечення та участі в електоральному процесі, але опитані зазвичай хотіли б залишатись громадянами України. Тому громадські активісти позитивно ставляться до ідеї множинного громадянства, але зауважують ризики, які потрібно врахувати, зважаючи на широкий спектр можливостей для продовження російської агресії проти України. З отриманих відповідей випливає, що опитані бачать у громадянстві не лише юридичний статус, вони часто переходять на теми належності до нації, етносу, культури і т.ін.

Ще однією особливістю, яка може охарактеризувати успішність входження у нове суспільство, є оцінка власної інтегрованості. Найбільш поширеною серед активістів є думка про те, що вони уже добре інтегровані та почувуються досить комфортно в новому середовищі [1, с. 18]. Та серед опитаних були і ті, хто не вважав свою інтеграцію завершеною, пояснюючи це, насамперед, недостатнім рівнем володіння державною мовою країни перебування.

Визначивши особливості адаптації респондентів до нового суспільства, розгляньмо тепер те, якими вони бачать країни свого проживання крізь оптику соціальної згуртованості (social cohesion) [5]. Тобто ми говоримо про те, якими ці країни ЄС сприймаються як місце перебування українських мігрантів.

Серед тих особливостей країн перебування, які впливають на інтеграцію українських активістів, можна згадати відкритість суспільства перебування до мігрантів [1, с. 19]. З цього погляду важливим є те, що у конкретній спільноті формуються свої набори очікувань, стереотипів, ставлень як загалом до мігрантів,

так і саме до українців. Опитані громадські активісти зазначали, що інколи помічали специфічне ставлення населення країн їхнього перебування до мігрантів та до них зокрема [1, с. 20]. Якщо узагальнювати, то респонденти говорили про зростання настороженості щодо мігрантів з Близького Сходу. Це стосується зокрема тих, які повноцінно не інтегрувалися у нове суспільство після початку міграційної кризи, що почалась у 2015 році. Та за словами опитаних, корінні мешканці країн їхнього поточного перебування до українців здебільшого ставляться позитивно або нейтрально. Значною мірою це зумовлено трудовою діяльністю українців, яка хоч і не потребує високого рівня кваліфікації, однак виконується на якісному рівні [1, с. 21].

Разом з тим, опитані говорять і про низку стереотипів, які негативно впливають на сприймання українців. Виявлені стереотипи щодо українців можна структурувати за ознаками щодо професійної діяльності та особливостей поведінки українців. Упередження за ознакою професійної діяльності полягає в тому, що попри зростання позитивних репутаційних характеристик мігрантів з України, українці часто стають заручниками образу некваліфікованого робітника. Зокрема, йдеться про доволі популярну в Італії серед українських жінок роботу доглядальниці за літніми людьми («баданте») чи, наприклад, про образ чоловіка-будівельника у Чехії та ін. [1, с. 21]. Також, попри загальне позитивне чи нейтральне ставлення іноземців до українців, респонденти констатували й випадки відвертого негативного ставлення з боку місцевих мешканців. Здебільшого це пов'язано з питанням конкуренції за робочі місця із громадянами відповідної держави [1, с. 22]. Також помітною є позитивна тенденція у ставленні до України як держави та українців після 2014 року.

Незалежно від ставлення місцевих жителів, значно полегшує інтеграцію і наявність громади українців, які проживають за кордоном [1, с. 18]. Адже це шанс на взаємну підтримку та спільне відстоювання інтересів мігрантів. Аналогічну роль може виконувати і українська церковна громада. Відповідно, церковні інституції у місцях компактного проживання українців відіграють значну роль не лише у релігійному житті, а і виступають центрами громадського життя. Саме тут мігранти гарантовано можуть зустріти «своїх». Та варто зазначити і зворотну сторону цього чинника інтеграції. Опитані описують випадки, коли збільшення контактів з українцями або вихідцями з пострадянських країн призводило до відмежування окремих осіб від місцевих мешканців [1, с. 34], а отже і обмежували процес інтеграції для українських мігрантів у нове суспільство.

Зрештою, звернемо увагу на роль активізму у процесі інтеграції опитаних мігрантів.

Для цього проаналізуємо погляд на це питання самих опитаних, а також розглянемо особливості активізму українських мігрантів крізь призму напрацювань Т. Хадлстона та М. Леві.

Говорячи про оцінку активізму у контексті інтеграції з перспективи опитаних, бачимо різні судження. Чимало мігрантів не одразу стали громадсько активними. Здебільшого вони спочатку навчалися або працювали, тому встигли інтегруватися ще до того, як почати займатися активізмом [1, с. 31-32]. Відповідно, успіх інтеграції більше залежав від інших чинників. Водночас, серед опитаних були ті, кому громадська діяльність допомогла ще краще інтегруватися навіть тоді, коли вони прожили за кордоном досить тривалий період. Серед тих опитаних, які високо оцінюють роль активізму у процесі своєї інтеграції, поширеною є думка, що така діяльність допомогла покращити навички володіння мовою країни проживання, а також зав'язати більше контактів не тільки з українцями, але й з місцевими мешканцями [1, с. 32]. Тобто ми бачимо, що активізм допоміг частині респондентів посилити свій соціальний капітал як серед мігрантів, так і серед місцевого населення.

Громадські організації та ініціативи українців у країнах ЄС займаються широким спектром справ, підтримуючи українських мігрантів за кордоном, відстоюючи інтереси України за її межами, допомагаючи Україні та конкретним громадянам, що залишилися у межах національних кордонів [1, с. 61-62]. Ця активність допомагає не лише швидше та безпроблемніше інтегруватися у нове суспільство, а й підтримувати власну національну ідентичність активістів та протистояти асиміляції.

Однією з найсуттєвіших характеристик взаємодії у сфері українського активізму за кордоном є те, що саме конкретні активісти, а не організації, які вони представляють, є центральним суб'єктом взаємодії [1, с. 64]. У власній проектній діяльності та у зовнішній взаємодії громадські організації працюють як молоді та динамічні інститути, що ще не сформували своїх бюрократичних процедур та політик. Це дозволяє бути більш гнучкими, близькими до потреб конкретних активістів, зокрема у підтримці інтеграції українців, але обмежує сталість та системність діяльності та взаємодії із партнерами.

Висновки. У результаті аналізу найважливіших чинників та особливостей інтеграції українських молодіжних активістів, ми дослідили як саме відбувається процес входження цих українців у суспільства країн ЄС, а також яку роль у цьому процесі відіграє громадський активізм.

Найтиповішими групами викликів, із якими стикаються мігранти на початку своєї інтеграції, є труднощі соціальної взаємодії, повсякденно-побутові проблеми, необізнаність із нормативно-правовим полем країни пере-

бування, складність у самореалізації. Зважаючи на матеріали дослідження, помітно, що з погляду самих активістів, рівень володіння мовою країни є одним із найважливіших чинників інтеграції. Відповідно саме недостатній рівень володіння мовами – центральна проблема, що обмежує ефективну інтеграцію опитаних. Та на час проведення проаналізованого дослідження, респонденти зазвичай впералися із такими перепонами.

Позитивне або нейтральне ставлення членів відповідних суспільств до українців свідчить про те, що з точки зору соціальної згуртованості ці країни досить відкриті до мігрантів з України. Водночас ми відстежили й продовження існування низки стереотипів, які, зокрема, закріплюють у цих суспільствах роль українців як низькооплачуваної робочої сили.

Загалом, опитані молодіжні активісти вважають, що їхня громадська діяльність – це не єдиний і часто не найперший інструмент інтеграції, але вона стала одним з факторів поглиблення їхнього повноцінного входження у нове суспільство. Тобто активізм – це не передумова, а частина складного та тривалого процесу інтеграції у суспільство країни проживання. Водночас проблемою для частини українських іммігрантів є замикання у мігрантських (як українських, так і пострадянських) середовищах, що створює перешкоди для інтеграції у нові суспільства.

Таким чином, отримані результати свідчать, що, попри неоднозначність деяких сторін активізму, цей процес є вагомим елементом входження українців у європейські суспільства. Громадський активізм не виступає безальтернативним інструментом інтеграції, але сприяє повноцінності цього процесу та збереженню національної ідентичності для частини української мігрантської молоді.

Перспективи подальших розвідок. Зважаючи на отримані висновки, варто продовжувати дослідження процесу інтеграції українських мігрантів як у Європі, так і на інших континентах. Можливим напрямом роботи є і деталізація процесу інтеграції та трансформації національної ідентичності у окремих країнах, де проживають українські мігранти.

Список використаних джерел

1. Ключковська І., П'ятковська О., Марусик Ю., Гойсан В. 2020. Молодіжний громадський активізм українських мігрантів у країнах ЄС. Результати дослідження. [ebook] Львів. Available at: http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2020/05/Research_Activism.pdf [Accessed 29 November 2020].
2. Соціологічна група «Рейтинг». 2016. Міграційні настрої населення України. [online] Available at: http://ratinggroup.ua/getfile/227/rg_migration_092016_press.pdf [Accessed 5 December 2020].
3. Стадний Є. 2017. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи. [online] Available at:

<https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy> [Accessed 29 November 2020].

4. Huddleston T. 2017. Migrant political participation: a review of policies and integration results in the OSCE region. Research Paper, Warsaw. [online] Available at: <https://www.osce.org/odihr/367936?download=true> [Accessed 5 December 2020]

5. International Organization for Migration, 2017. Integration And Social Cohesion: Key Elements For Reaping The Benefits Of Migration. Global Compact Thematic Paper. [online] Available at: https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ODG/GCM/IOM-Thematic-Paper-Integration-and-Social-Cohesion.pdf [Accessed 29 November 2020].

6. Levi M. 1996. Social and unsocial capital: a review essay of Robert Putnam's Making Democracy Work, Politics & Society [online] 24(1), pp. 45-53. Available at: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0032329296024001005> [Accessed 5 December 2020]

7. Residence permits for non-EU citizens. Eurostat News Release, 2019. [online] Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10189082/3-25102019-AP-EN.pdf> [Accessed 5 December 2020]

References

1. Kliuchkovska I., Piatkovska O., Marusyk Yu., Hoisan V. 2020. Molodizhnyi hromadskyi aktyvizm ukrainskykh mihrantiv u krainakh YeS. Rezultaty doslidzhennia. (Youth civic activism of Ukrainian migrants in the EU countries. Research results) [ebook] Lviv. Available at: http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2020/05/Research_Activism.pdf [Accessed 29 November 2020].

2. Sotsiologichna hrupa «Reytynh», 2016. Mihratsiyni nastroyi naseleण्या Ukrayiny (Migration aspirations of the population of Ukraine). [online] Available at: http://ratinggroup.ua/getfile/227/rg_migration_092016_press.pdf [Accessed 5 December 2020]

3. Stadnyy Ye. 2017. Ukrayins'ki studenty za kordonom: fakty ta stereotypy (Ukrainian students abroad: facts and stereotypes). [online] Available at: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy> [Accessed 29 November 2020].

4. Huddleston T. 2017. Migrant political participation: a review of policies and integration results in the OSCE region. Research Paper, Warsaw. [online] Available at: <https://www.osce.org/odihr/367936?download=true> [Accessed 5 December 2020]

5. International Organization for Migration, 2017. Integration And Social Cohesion: Key Elements For Reaping The Benefits Of Migration. Global Compact Thematic Paper. [online] Available at: https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ODG/GCM/IOM-Thematic-Paper-Integration-and-Social-Cohesion.pdf [Accessed 29 November 2020].

6. Levi M. 1996. Social and unsocial capital: a review essay of Robert Putnam's Making Democracy Work, Politics & Society [online] 24(1), pp. 45-53. Available at: <http://journals.sagepub.com/>

[doi/10.1177/0032329296024001005](https://doi.org/10.1177/0032329296024001005) [Accessed 5 December 2020]

7. Residence permits for non-EU citizens. Eurostat News Release, 2019. [online] Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10189082/3-25102019-AP-EN.pdf> [Accessed 5 December 2020]